

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

HISTORICAL BASIS OF STUDYING THE MECHANISM FOR ENSURING THE EXECUTION OF PUNISHMENTS FOR CRIMES AGAINST THE BASICS OF NATIONAL SECURITY

Ломака Ю.М., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Стаття присвячена аналізу історичних аспектів механізму виконання покарань за злочини проти основ національної безпеки. Здійснюючи детальний огляд етапів розвитку цього механізму, автор висвітлює різноманітність підходів до виконання покарань протягом відповідних історичних періодів.

Стаття починається з античних часів, де вплив релігійних та традиційних цінностей визначав справедливість покарань. Далі вона охоплює період середньовіччя, коли публічні та жорстокі покарання були загальними. Поступово розвивалися гуманістичні цінності, що призвели до більш гуманних методів виконання покарань.

Автор також розглядає вплив розвитку міжнародних стандартів та прав людини на механізм виконання покарань. Особлива увага приділяється умовам утримання в полоні та іншим аспектам системи покарань, які відображають права засуджених.

Завершуючи, стаття розглядає розвиток механізму виконання покарань в Україні, розділяючи його на радянський та пострадянський періоди. Автори наголошують на спробах адаптації міжнародних стандартів у системі виконання покарань в Україні.

Стаття пропонує читачам глибокий розгляд історичних засад та еволюції механізму виконання покарань за злочини проти національної безпеки та допомагає зрозуміти важливі історично-еволюційні зміни в сфері правосуддя та прав людини.

Окрім цього стаття зосереджена на вивченні історичних та сучасних аспектів механізму забезпечення виконання покарань за злочини, що становлять загрозу національній безпеці України. Автор прослідковує еволюцію цього механізму в період після розпаду СРСР та незалежного розвитку України.

Аналізується створення Державного департаменту України з питань виконання покарань як ключового кроку у вдосконаленні системи виконання покарань.

Окремий акцент робиться на прийнятті Кримінального кодексу України, в якому визначені злочини проти національної безпеки. Стаття розглядає окремі види злочинів, такі як дії, спрямовані на насильницьку зміну конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, державну зраду, посягання на життя державних та громадських діячів, диверсію та шпигунство.

Наведене дослідження дає можливість читачеві зрозуміти важливість правового підходу до забезпечення національної безпеки, а також відстежити розвиток законодавчих засад у сфері виконання покарань за злочини проти національної безпеки.

Ключові слова: виконання покарання, злочини проти основ національної безпеки, історичні засади еволюції механізму виконання покарання.

The article is devoted to the analysis of historical aspects of the mechanism of execution of punishments for crimes against the foundations of national security. Carrying out a detailed review of the stages of development of this mechanism, the author highlights the variety of approaches to the execution of punishments during the relevant historical periods.

The article begins with ancient times, where the influence of religious and traditional values determined the justice of punishments. It then covers the medieval period, when public and cruel punishments were common. Gradually, humanistic values developed, which led to more humane methods of execution of punishments.

The author also considers the influence of the development of international standards and human rights on the mechanism of execution of punishments. Particular attention is paid to conditions of detention and other aspects of the penal system that reflect the rights of convicts.

In conclusion, the article examines the development of the mechanism of execution of punishments in Ukraine, dividing it into the Soviet and post-Soviet periods. The authors emphasize attempts to adapt international standards in the system of execution of punishments in Ukraine.

The article offers readers an in-depth review of the historical foundations and evolution of the mechanism of execution of punishments for crimes against national security and helps to understand important historical and evolutionary changes in the field of justice and human rights.

In addition, the article focuses on the study of historical and modern aspects of the mechanism for ensuring the execution of punishments for crimes that pose a threat to the national security of Ukraine. The author traces the evolution of this mechanism in the period after the collapse of the USSR and the independent development of Ukraine.

The creation of the State Department of Ukraine for the execution of punishments is analyzed as a key step in the improvement of the system of execution of punishments.

Special emphasis is placed on the adoption of the Criminal Code of Ukraine, which defines crimes against national security. The article examines certain types of crimes, such as actions aimed at violently changing the constitutional order, violation of the territorial integrity of Ukraine, treason, encroachment on the lives of state and public figures, sabotage and espionage.

The given research enables the reader to understand the importance of a legal approach to ensuring national security, as well as to trace the development of legislative principles in the sphere of execution of punishments for crimes against national security.

Key words: execution of punishment, crimes against the foundations of national security, historical foundations of the evolution of the mechanism of execution of punishment.

Постановка проблеми. В умовах збройної агресії проти України, питання забезпечення національної безпеки стає надзвичайно актуальним. Тим паче що питання забезпечення виконання покарань за злочини проти основ національної безпеки завжди залишалося актуальним у правовій науці та практиці.

Історично склалося так, що національна безпека завжди була під загрозою від злочинів, спрямованих проти неї. Злочини проти основ національної безпеки включа-

ють в себе широкий спектр дій, які можуть створювати значний ризик для держави.

Проблематика цієї теми має багатовікову історію, оскільки злочини проти національної безпеки завдають шкоду суверенітету та стабільності держави. Дослідження історичних засад механізму забезпечення виконання покарань у цьому контексті допомагає зрозуміти, як розвивалися правові підходи до цього питання протягом часу та як вони вплинули на сучасну правову систему.

Стаття спрямована на ретельний аналіз історичних засад та розвитку механізмів забезпечення виконання покарань за злочини проти національної безпеки України. Зокрема, вона розглядає еволюцію цього механізму від давніх часів до сучасності.

Стан дослідження проблеми. Питання історичного розвитку системи виконання покарань досліджували Биба Ю. В., Влад С. Ф., Ізосімова К. С., Кутепов М. Ю., Котигорох Г. С., Кревсун О. М., Колб О. Г., Колб І. О., Пузирьов М. С.

Історичний розвиток законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки були об'єктом дослідження наступних науковців: Матвійчука В. К., Колба О. Г., Дучимінської Л. М., Власюка О. С. та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення історичних засад дослідження механізму забезпечення виконання покарань за злочини проти основ національної безпеки та їх еволюцію.

Виклад основного матеріалу. Злочини проти основ національної безпеки можуть включати в себе дії, спрямовані на підриг суверенітету, тероризм, зраду, шпигунство та інші дії, які завдають шкоди національним інтересам та безпеці держави. Поняття цих злочинів зазнало історичних змін і розвитку, оскільки вони відображають поточні загрози та виклики для суспільства та держави.

Наприклад, у давні часи, поняття зради або змови проти королівської влади розглядалися як серйозні злочини проти національної безпеки. Зазвичай вони каралися смертною карою або іншими важкими покараннями. З розвитком суспільства та зміною політичних умов механізм застосування покарань змінювався та адаптувався до нових реалій.

Історія механізму забезпечення виконання покарань за злочини проти національної безпеки розвивалася з давніх давен. У багатьох культурах і епохах покарання за такі злочини були суворими і навіть жорстокими.

Еволюція суспільних відносин навколо виконання покарань щодо злочинів проти національної безпеки охоплює багато поколінь та змін у способах покарання і цілях правосуддя. Умовно можливо виділити ключові моменти та розділити на наступні етапи в історії цього процесу:

По-перше це античні часи, коли вплив релігії та традицій наносив свій відбиток на механізми правосуддя. В багатьох давніх цивілізаціях покарання вважалися справедливими лише тоді, коли вони були схвалені божествами або відповідали традиційним цінностям суспільства.

Наприклад, в стародавньому Єгипті за скоєння важких злочинів проти влади фараона, засуджували до смертної кари. Осіб засуджених до смертної кари примушували здійснити самогубство, а тих хто відмовлявся – страчували, попередньо змінювавши їх ім'я на образливі прізвиська з метою приниження їх у загробному житті [1].

Були розроблені й більш гуманні механізми протидії й навіть превенції злочинів проти основ національної безпеки. Таким прикладом є процедура остракізму що фактично полягала у вигнанні небезпечних для громади членів суспільства.

Остракізм застосовувався як механізм усунення потенційної загрози з боку політичних та інших діячів полісу, що могли похитнути існуючий державний лад. Відповідно за своєю природою це був профілактичний позасудовий захід й наслідком його застосування було вигнання суспільно небезпечних громадян з полісу на фіксований строк [2].

Другим етапом є період середньовіччя, коли були досить поширені публічні кари. Протягом середньовіччя покарання нерідко були жорстокими та публічними подіями. Гіпертрофована жорстокість і публічний характер покарань часто використовувалися для враження страху та підкреслення авторитету правопорядку. Так, поширеними були вирoki смертної кари, що приводилися

у виконання у формі чертвертування, повішання, спалення та гільйотування.

Третім етапом можна визначати епоху просвітництва та поширенням ідей гуманізму. Із зростанням гуманістичних цінностей почали виникати сумніви в ефективності жорстоких покарань. Це призвело до розгляду альтернативних підходів до правосуддя та більш гуманних методів виконання покарань.

Проблема покарання завжди була тісно пов'язана з проблемою справедливості, і тому в цей час набули широкого поширення філософські думки таких мислителів як Чезаре Беккарія, який в тому числі аналізував питання покарання при вивченні суспільного та державного устрою [3].

Принципи справедливості та фундамент для створення сучасних правових систем, зокрема загальних засад покарання, визначило більш гуманні підходи до виконання покарань. Сьогодні правосуддя намагається бути більш об'єктивним і справедливим, застосовуючи різноманітні санкції, включаючи заміну смертної кари довічним позбавленням волі.

Четвертим етапом можливо назвати час розвитку міжнародних стандартів які визначали та забезпечували права засуджених. З часом розвивалися більш гуманні та законні методи забезпечення виконання покарань. Поступово виникали правила та стандарти, що регулюють умови утримання в полоні, процедури судового розгляду та інші аспекти системи покарань.

У другій половині ХХ століття з'явилися міжнародні договори та стандарти, які встановлюють права в'язнів та обмежують жорстокість покарань. Один з таких документів – Женевська конвенція про обходження з військовополоненими (1949) [4], яка встановлює мінімальні стандарти поведінки з в'язнями війни.

В цілому, історія механізму забезпечення виконання покарань відображає розвиток суспільства, зміни в цілях правосуддя та поступове переходження до більш гуманних та справедливих методів виконання покарань.

Якщо розглядати сучасний вітчизняний розвиток механізму забезпечення виконання покарань за злочини проти основ національної безпеки то його умовно можливо поділити на два етапи: радянський та пострадянський.

На підставі аналізу політики в сфері виконання покарань в Україні протягом радянського періоду (1917–1991 рр.) О. Г. Колб та І. О. Колб, виділили кілька етапів у її розвитку та впровадженні на рівнях нормативного права та наукової доктрини:

Перший етап (карально-репресивний) припадає на період 1917–1953 років. Його можна характеризувати як репресивний, оскільки правові акти та практика виконання покарань цього періоду свідчать про грубе порушення принципів виконання покарань, зокрема, принципу законності, гідності та гуманності у поведженні з особами, які перебували в місцях позбавлення волі.

Другий етап (каральний) охоплює період з 1953 по 1971 роки. Його можна вважати часом часткового відновлення принципів справедливості та законності в системі виконання покарань. Також цей період відзначався більш активною участю фахівців та науковців у реформуванні системи виконання покарань.

Третій етап (карально-виправний) припадає на 1971–1991 роки. Цей період можна назвати часом наукового «розквіту» доктринальних засад виправно-трудового права. Також в цей період були створені наукові перспективи для вдосконалення правового механізму діяльності сфери виконання покарань.

Отже, історія розвитку політики в сфері виконання покарань в Україні під час радянського періоду включає ці три основні етапи, кожен з яких має свої особливості та характерні риси [5].

Після розпаду СРСР незалежна Україна почала будувати власні політики та механізми, в тому числі й у сфері забезпечення виконання покарань за злочини проти основ національної безпеки.

З метою подальшого вдосконалення системи виконання покарань та виконання зобов'язань, які Україна прийняла під час свого вступу до Ради Європи, Указом Президента України від 22 квітня 1998 року було створено Державний департамент України з питань виконання покарань на основі Головного управління виконання покарань МВС України як центральний орган виконавчої влади [6].

Ключовими подіями було прийняття нового Кримінального кодексу України [7] 5 квітня 2001 року.

Сучасний Кримінальний кодекс України, що був прийнятий у 2001 році, включає розділ I Особливої частини, присвячений «Злочинам проти основ національної безпеки України». Цей розділ відрізняється від попереднього Кримінального кодексу України, який був прийнятий у 1960 році. У новому Кримінальному кодексі містяться наступні види злочинів:

Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109 КК).

Порушення територіальної цілісності і недоторканості України (ст. 110 КК).

Державна зрада (ст. 111 КК).

Посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК).

Диверсія (ст. 113 КК).

Шпиунство (ст. 114 КК).

Ця частина Кримінального кодексу визначає законодавчий підхід до злочинів, які можуть загрожувати національній безпеці України [8].

Окрім цього, це дозволило почати шлях для реформування кримінально-виконавчої системи. Наступною визначною подією було ухвалення Кримінального виконавчого кодексу України [9] Верховною Радою України 11 липня 2003 року, який набув чинності з 1 січня 2004 року.

Саме з цього часу на думку М. С. Пузирьова розпочався сучасний етап розвитку кримінально-виконавчого законодавства що триває з 2003 року й донині [10].

Отже, дослідження історичних засад механізму забезпечення виконання покарань за злочини проти національної безпеки допомагає розуміти еволюцію цього питання та сприяє розвитку більш ефективних та гуманних правових підходів до нього.

Висновки цих досліджень можуть мати важливе значення для сучасного правопорядку та міжнародної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лихо тому, хто kota вб'є: як карали за злочини у Стародавньому Єгипті. BBC Україна <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49225480> (date of appeal: 10.07.2023).
2. Хлабистова К. В. Еволюція поняття люстрації з часів античності до XX ст. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* 2 (2016): 315-326. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvknvvs_2016_2_29.pdf (дата звернення: 10.08.2023).
3. Терехова Л. Проблемний простір філософії покарання. *матер. Міжнародн. наук.-практ. конф. Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку*, м. Донецьк, 22–23 червня 2013 р.: Східноукраїнська наукова організація, 2013. URL: https://www.academia.edu/download/58139169/%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9B.%D0%92_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF.pdf
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. Документ 995_153, Редакція від 08.02.2006, підстава – 3413-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
5. Колб О. Г., Колб І. О. Про деякі історичні аспекти реформування сфери виконання покарань. *Вісник Пенітенціарної асоціації України* 4 (2018): 137-145. URL : <https://visnykpa.u.com/index.php/journal/article/view/268/194>
6. Кутєпов М. Ю. Історичні етапи становлення кримінально-виконавчої політики України. *Європейські перспективи* 10 (2014): 113-117. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/evpe_2014_10_21.pdf
7. Кримінальний кодекс України Документ 2341-III, Редакція від 11.08.2023, підстава – 3233-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Матвійчук В. К. Історія розвитку кримінального законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки. *Юридична наука* 3 (2011): 139-151. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/jnn_2011_3_18.pdf
9. Кримінально-виконавчий кодекс України Документ 1129-IV, Редакція від 22.07.2023, підстава – 3185-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
10. Пузирьов М. С. До проблеми оптимізації періодів розвитку законодавства України у сфері виконання покарань. *Часопис Академії адвокатури України* 8, № 2 (2015): 104-110. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chauu_2015_8_2_19.pdf